

Hensigten med denne bog har været at sammensætte et repræsentativt udvalg af den ældste buddhistiske litteratur i dansk oversættelse til indføring i den indiske buddhisme på universiteter, seminarier og gymnasier. Udvalget henvender sig også til læsere, der er interesserede i buddhismen som sådan og gerne vil have mulighed for at læse et bredt udvalg af den ældste buddhistiske litteratur i dansk oversættelse. Hovedparten af de oversatte tekster stammer fra *Theravāda*-traditionens kanon, *Ti-piṭaka* "De tre Kurve," der er overleveret på pāli, et middellindisk sprog beslægtet med sanskrit. Udover de kanoniske tekster indeholder udvalget enkelte afsnit fra det velkendte postkanoniske værk *Milinda-pañha* "Milindas spørgsmål" og tekster fra den senere kommentarlitteratur på pāli til *Ti-piṭaka*, heriblandt et vigtigt kapitel om *kamma* (sanskrit *karma*) fra det omfangsrige værk *Visuddhimagga* "Vejen til renselse," skrevet af den lærde buddhistmunk Buddhaghosa, der var aktiv som forfatter og kommentator på Sri Lanka omkring år 400 e.Kr.

Teksterne er udvalgt med henblik på at illustrere grundlæggende og karakteristiske træk ved den tidlige buddhismes forestillingsverden med dens guder og kosmologiske system, den buddhistiske lære, dens disciplinære regler og religiøse praksis, og ikke mindst den buddhistiske etik med dens fordring om en ikkevolkelig og moralsk ansvarlig livsførelse og dens krav om at følge den rette meditative praksis til realisering af endemålet, at afslutte genfødslernes kredsløb og opnå nirvana. De etiske fordringer er, som det vil fremgå, ofte båret af moralsk indignation og strenge krav om at overholde de etiske grundprincipper, i modsat fald kan synderen se frem til pinagtig tortur i et af de buddhistiske helveder. Jeg har fundet det nødvendigt at dokumentere netop denne side af den buddhistiske religiøse tradition, der ofte forbigås, men som ikke desto mindre er uløseligt forbundet med den.

I sammensætningen af tekstudvalget har jeg så vidt muligt undgået at oversætte tekster, der allerede foreligger i dansk oversættelse. I de tilfælde hvor jeg har skønnet, at det var nødvendigt af hensyn til udvalgets sammensætning at medtage allerede oversatte tekster, har jeg nyoversat dem. Oversættelserne er baseret på Pali Text Society's udgaver af *Ti-piṭaka* og den omfattende indfødte kommentarlitteratur. Alle sidehenvisninger er til disse udgaver. I de tilfælde, hvor der er tvivl om læsemåderne i Pali Text Society's udgaver, har jeg jævnført de europæi-

ske udgaver med de sinhalesiske, burmesiske eller siamesiske trykte udgaver af *Ti-piṭaka*.

De eksisterende udvalg på dansk af tekster fra *Ti-piṭaka* og den postkanoniske litteratur på pāli er stærkt begrænsede, og undervisere har hidtil været henvist til selv at sammensætte et udvalg af tekster, taget fra oversættelser, der er blevet til gennem næsten et århundrede, og som ofte afviger indbyrdes i oversættelsen af vigtige termer. Det kan kun skabe forvirring og usikkerhed hos læsere og undervisere, der ikke har kendskab til pāli. Jeg har derfor bestræbt mig på at oversætte centrale termer med et semantisk dækkende udtryk på dansk og at fastholde den samme oversættelse i enhver given sammenhæng. Jeg har også ønsket at korrigere, hvad jeg anser for at være misvisende eller fejlagtige oversættelser.

Ejendommeligt nok oversatte to af pāliforskningens pionerer, danskerne Michael Viggo Fausbøll (1821-1908) og Carl Wilhelm Trenckner (1824-1891), aldrig pālitekster til dansk. Fausbøll foretrak at oversætte de værker, han udgav, til latin eller engelsk, og Trenckner anvendte udelukkende engelsk til sine videnskabelige artikler og en blanding af dansk og engelsk i forarbejderne til sin planlagte pāliordbog, men oversatte ellers aldrig tekster fra pāli kanon. Trenckners leksikografiske forarbejder blev redigeret af den danske pāliforsker Dines Andersen (1861-1940) sammen med svenskeren Helmer Smith (1882-1956), og de udgav den første fascikel af *A Critical Pāli Dictionary* i 1924. Dette ambitiøse leksikografiske projekt, som jeg selv var redaktør for fra 1990-2000, er endnu ikke afsluttet, og ordbogen vil sandsynligvis aldrig blive færdiggjort af mangel på økonomisk støtte og kvalificeret arbejdskraft. Ligesom sine forgængere foretrak Dines Andersen at anvende engelsk, men han oversatte dog enkelte vigtige tekster fra *Ti-piṭaka* til dansk. De indgår i afsnittet om buddhismen i *Religionshistoriske tekster i dansk oversættelse. Samlet og udgivet ved Sven Fenger*, Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag 1919 s. 75-93. Den danske indolog Poul Tuxen oversatte *Dhammapada* med et tillæg indeholdende nogle taler af Buddha i *Verdenreligionernes hovedværker*, Gyldendal, København 1953 (anden reviderede udgave). Et udvalg af pāli tekster i dansk oversættelse blev udgivet af Frede Møller-Kristensen i *Tekster til buddhismen. Religionspædagogiske Studier*, Gyldendal 1980. Indologen Christian Lindtner oversatte et mindre antal tekster fra pāli kanon til afsnittet om buddhismen i *Gads Religionshistoriske tekster*, Gad, København 1984: 138-164, og et begrænset udvalg af kanoniske pālitekster til *Verdensreligionernes Hovedværker, Hīnayāna. Den tidlige indiske buddhisme*, Spektrum 1998.¹ Selv har jeg bidraget med enkelte oversættelser fra pāli til Esben Andreasens bog *Buddhismen – introduktion, udbredelse og tekster til de første århundreder*, Gyldendal 2002.

¹ Til Lindtners oversættelser jf. min anmeldelse i *Chaos* nr. 31 1999: 153-169.

Nærværende tekstudvalg, hvoraf hovedparten aldrig har været oversat til dansk før, er sammensat således, at de første tre kapitler fokuserer på tekster til *Theravāda*-traditionens "tre ædelstene," Buddha, *dhamma* (læren, sanskrit *dharma*) og *saṅgha* (munkeforsamlingen inklusive lægfolk). Det første kapitel indeholder en række centrale tekster til Buddhas biografi. Det efterfølgende kapitel om *dhamma* består af et udvalg af vigtige læretekster, og det slutter af med tekster om meditation og nirvana, der er uløseligt forbundne i den tidlige buddhistiske traditions selvforståelse og religiøse praksis. Det tredje kapitel om *saṅgha* fokuserer på Buddha og munke og lægfolks religiøse pligter og praksis. Det har været naturligt i denne sammenhæng at tilføje et udvalg af nogle af de vigtigste afsnit fra *Pāṭi-mokkha*, der udgør kernen i *Vinaya*. Denne tekst indeholder de regler og retslige procedurer, der gælder for munke- og nonneforsamlingen, og som regulerer dens forhold til lægtilhængerne og det omgivende samfund. *Pāṭi-mokkha* er i en vis forstand den vigtigste tekst i kanon, og munke og nonner forudsattes at kunne samtlige regler i den udenad. Kapitel 4 indeholder et mindre udvalg af karakteristiske *Jātaka*'er, "Fødselshistorier," om Buddhas tidligere tilværelser. I modsætning til andre oversættere har jeg valgt at oversætte den indledende prosa, der motiverer, hvorfor Buddha ifølge traditionen fortalte netop den *Jātaka*, samt de afsluttende bemærkninger, der identificerer aktørerne i de enkelte fødselshistorier. Kun på den måde får læsere et indtryk af den illustrative og belærende funktion disse underholdende og til tider groteske fortællinger har haft blandt de buddhistiske lægfolk og munke. Jeg har ikke oversat tekster fra *Abhidhamma-piṭaka*, der næppe er tilgængelige uden et omfattende noteapparat, men de mange *Abhidhamma*-lignende citater fra *Paṭisambhidā-magga*, der indgår i det oversatte kapitel 19 fra Buddhaghosas *Visuddhi-magga*, er tilstrækkelige til at give en idé om denne litterære genre i *Ti-piṭaka*.

Den ældste buddhistiske kanon blev samlet i nordindien i tiden efter Buddhas død ca. år 400. f.Kr. og mundtligt overleveret gennem flere hundrede år. Missionærer, udsendt af kejser Asoka omkring 250 f.Kr., bragte den med sig til Sri Lanka, hvor den ifølge traditionen først blev nedskrevet i det første århundrede f.Kr. Gennem mere end to tusinde år er *Ti-piṭaka* overleveret på Sri Lanka og sidenhen i Sydøstasien. I et kulturelt og religionshistorisk perspektiv er der derfor god grund til primært at fokusere på de tekster, der er inkluderet i *Ti-piṭaka*. Det er utvivlsomt *Theravāda*-traditionens relative isolation på Sri Lanka, der har været medvirkende til, at den indiske buddhismes ældste litteratur indtil i dag er overleveret mere eller mindre intakt på Sri Lanka og i Sydøstasien, fjernt fra den kulturelle og historiske kontekst, hvori den oprindeligt blev til. Det kan ikke udelukkes, at der ved siden af den ældste kanoniske litteratur på pāli har eksisteret en anden buddhistisk overlevering. Hvis det er tilfældet, kender vi intet til den, for

den senere buddhistiske litteratur forudsætter entydigt pāli kanon og bygger literært set videre på den.

I århundrederne efter Buddhas død opstod et antal buddhistiske skoler, hvis synspunkter og religiøse praksis vi kun kender i begrænset omfang. Da nogle skoler begyndte at etablere selvstændige kanoniske tekstsamlinger baseret på sanskrit eller hybridsanskrit – en ejendommelig blanding af middelindisk og sanskrit – brugte de i vid udstrækning teksterne i pāli kanon som udgangspunkt for deres redaktionsarbejde. Set i forhold til de tekster, der er optaget i *Theravāda*-traditionens *Ti-piṭaka*, er den senere kanoniske litteratur på sanskrit entydigt afledt af den oprindelige kanon på middelindisk. Desuden viser karakteristiske træk ved den buddhistiske sanskritlitteratur, at den i modsætning til den mundtligt overleverede kanon på pāli forudsætter anvendelsen af skrift. Det fremgår bl.a. af de senere redaktorerers forsøg på at udbygge den ældste kanoniske litteraturs brug af faste vendinger og deskriptive formler ved at udvide dem med tilsvarende formler hentet fra andre steder i kanon. Det kan kun forklares som et resultat af, at munkene har haft nedskrevne versioner af *Ti-piṭaka* til deres rådighed. Desuden er der adskillige eksempler på, at redaktorerne ikke længere forstod enkelte kanoniske udtryks etymologi og erstattede dem med fiktive sanskritudtryk. F.eks. var redaktorerne af sanskritversionen af *Mahā-parinibbāna-suttanta* uvidende om betydningen af udtrykket *vekha-missaka*, der forekommer i en central passage, hvor den firsårige gigtplagede Buddha i spøg siger til sin yndlingsdiscipel Ānanda, at man skulle tro, at han var ligesom en gammel vogn, der kun kunne køre ved hjælp af en mangfoldighed af bånd (*vekha-missaka*). Udtrykket bruges om de beviklinger man fastgjorde omkring hjulkransen på et slidt hjul for at holde de enkelte medtagne træstykker på plads, nøjagtig som man har gjort det her i vesteuropa. Sanskritredaktorerne forstod hverken udtrykket *vekha* (afledt af sanskrit *vleṣka*, lykke, bånd) eller *missaka* (afledt af sanskrit *miśraka*, mangfoldighed) og erstattede dem med et fiktivt sanskritudtryk, som sanskritversionens tibetanske og kinesiske oversættere forstod som “ved at støtte sig på to måder eller ting.” Oversættelsen er selvsagt meningsløs i sammenhængen. Der er adskillige andre problematiske sanskritismer i den buddhistiske sanskritlitteratur. Den er altså ikke som *Ti-piṭaka* baseret på en mundtlig overlevering, men er primært skriftlig og afhængig af den kanoniske pāli litteratur. Det gælder også i et vist omfang den buddhistiske Mahāyānalitteratur, som et påtænkt efterfølgende bind vil præsentere et udvalg af tekster fra. Bl.a. indeholder et typisk Mahāyānaværk som Nāgārjunas *Ratnāvalī* adskillige citater fra sanskritversioner² af kanoniske pāli tekster.

² Mange af disse citater kan kun identificeres via tibetanske eller kinesiske oversættelser af de oprindelige sanskritversioner, der er gået tabt.

Som nævnt har jeg tilstræbt at rette misvisende eller forkerte oversættelser. Nogle læsere vil formodentlig undre sig over min oversættelse af de fire kanoniske udsagn, som oversættere og religionshistorikere i mere end et århundrede har henvist til som udsagn om "de fire ædle sandheder." Jeg finder det derfor nødvendigt i korthed at forklare, hvorfor jeg afviger fra den alment akcepterede forståelse af disse udsagn. Den første "ædle sandhed" er formuleret i udtrykket *dukkham ariya-saccam*, som sædvanligvis gengives som "den ædle sandhed om lidelsen." Denne oversættelse går igen i samtlige fremstillinger af buddhismen og synes uudryddelig. Men den er ikke desto mindre grammatisk umulig, for udtrykket *dukkham ariya-saccam* består syntaktisk af to nominer i neutrum nominativ, hvoraf det sidste er apposition til *dukkham*, og derfor ikke lader sig oversætte som "den ædle sandhed om lidelsen." Den eneste mulige oversættelse er "lidelsen, en ædel sandhed," hvad der forekommer meningsløst. Ikke desto mindre har forskere og oversættere valgt at gengive, hvad de tror udsagnet intenderer, ud fra den forudforståelse, at *saccam* betyder sandhed, og har på den baggrund konkluderet, at tekstoverleveringen er behæftet med en grammatisk fejl.³ Det grammatiske problem er imidlertid et pseudoproblem, der løser sig, når man indser, at pāli *sacca*, ligesom sanskrit *satya*, som ordet er afledt af, i denne sammenhæng som andre steder i kanon anvendes til at betegne noget faktisk eksisterende, en realitet. *ariya-sacca* anvendes som apposition til *dukkha*, og udtrykket *dukkham ariya-saccam* betyder "lidelsen, en realitet for en ædel person (*ariya*)." Udtrykket *ariya* karakteriserer her som i anden sammenhæng i kanon en *tathāgata* eller *buddha*.⁴ Denne oversættelse underbygges ikke alene af en central kanonisk passage i *Samyutta-nikāya* V 425f, men også af den vigtige analyse af samme passage i *sacca-kathā* "diskussion af realiteterne," *Paṭisambhidā-magga* II 104f, og af kapitlet *sacca-vibhaṅga* "analyse af realiteterne," *Vibhaṅga* 99f., en central tekst i *Abhidhamma-piṭaka*. Ingen af disse kanoniske analyser antager, at *sacca* betyder sandhed. F.eks. beskriver de lidelsen (*dukkha*) som en realitet (*sacca*), der er skadelig og dens eliminering som gavnlig, hvad der er totalt meningsløst, hvis *sacca* skulle betyde sandhed. Det er vigtigt at understrege, at den gængse oversættelse er semantisk og grammatisk forkert. Det samme gælder oversættelsen af

³ Den seneste diskussion af problemet er K.R Normans artikel "The four noble truths" in K.R. Norman, *Collected Papers* Volume II, The Pali Text Society, Oxford 1991: 210-223.

⁴ Pāli *ariya* er afledt af sanskrit *ārya*, som de indoeuropæiske talende indvandrere i nordindien anvendte om sig selv som etnisk betegnelse i modsætning til slaver og de befolkningslag af anden etnisk oprindelse, de underlagde sig. Ordet går igen i andre indoeuropæiske sprog og har givet navn til Iran og Irland (*ārya*'ernes land). Ordets etymologi er omstridt og der er ingen grund til at gå ind på en diskussion af den her, for den buddhistiske *saṅgha* omtolkede udtrykket til at betegne *tathāgata*'er og *buddha*'er, som de traditionsbærende brahminske lag i det gamle Indien langt fra ville betegne som *ārya*'er. I mangel af bedre anvender jeg oversættelsen "ædel eller ædel person," der er den gængse, men efter mit skøn lidet dækkende oversættelse.

de resterende tre "sandheder," der som nævnt ikke er "sandheder," men realiteter. I det lys bliver det forståeligt, hvorfor teksterne i kanon fremhæver det ønskelige i at eliminere lidelsen, der er en realitet for en ædel person. Hvorimod tekstens udsagn forekommer paradoksalt for ikke at sige uforståeligt, hvis man antager, at *ariya-sacca* betyder "ædel sandhed." Det eneste grammatiske problem, teksten indeholder, findes i formuleringen af den anden og tredje realitet *dukkha-samudayaṃ ariya-saccam, dukkha-nirodham ariya-saccam*. "lidelsens oprindelse, en realitet for end ædel person, lidelsens ophør, en realitet for en ædel person." *samudaya* "oprindelse" og *nirodha* "ophør" er begge maskulinum, og man ville derfor have ventet læsemåderne *dukkha-samudayo* og *dukkha-nirodho*, som man finder i nogle håndskrifter, men der er tale om en forholdsvis sen korrektion, for de oprindelige læsemåder går igen i den kanoniske eksegese af de fire udsagn. Der er flere eksempler i pāli kanon på, at et ord i apposition påvirker et andet ords køn (attraktion), og *ariya-saccam* n. har ganske enkelt bevirket at *dukkha-samudaya* og *dukkha-nirodha* er blevet neutrum. Teksten er altså grammatisk uproblematisk, set i forhold til sprogbrugen i kanon som helhed.

Efter gammel sædvane oversætter man udtrykket *nāma-rūpa* som "navn og form," selv om det ikke afspejler den kanoniske forståelse af udtrykket, og snarere er medvirkende til at skabe forvirring, fordi det samme udtryk forekommer i de ældste *upaniṣader*, hvor det netop betyder navn og form. Når en central passage i *Majjhima-nikāya* I s. 53 forklarer, at *nāma* betegner følelse (*vedanā*), sansning eller perception (*saññā*), vilje (*cetanā*), kontakt (*phassa*)⁵ og refleksion (*manasikāra*), er der ikke nogen grund til at fastholde den traditionelle oversættelse af *nāma* som "navn." *rūpa* defineres i kanon som materie beroende på de fire grundelementer jord, vand, ild og luft. Jeg har derfor foretrukket at gengive udtrykket med "tanke-og-materie," der efter mit skøn er det nærmeste man kommer en semantisk dækkende oversættelse af den kanoniske anvendelse af ordet.

Den tidlige buddhistiske litteratur er mundtlig og bærer overalt præg af den oprindelige mundtlighed med dens konstante brug af gentagelser, enslydende definitioner og deskriptive formler. Det stiller enhver oversætter over for valget mellem at gengive teksterne, som de er overleveret, eller foretage en nænsom redaktion af dem. Jeg har i de fleste tilfælde valgt den sidste mulighed og markeret i oversættelserne, hvor jeg har udeladt gentagne passager eller sprunget enkelte mindre vigtige afsnit over.

De mange vers i pāli kanon rejser det principielle spørgsmål for en oversætter, om han skal forsøge at gengive dem i metrisk form. Jeg har konkluderet, at ho-

⁵ *phassa* defineres i kanon som "kontakt," f.eks. mellem øje, synsobjekt og øjenbevidsthed eller øre, lyd og ørenbevidsthed. Alle mentale processer er ledsaget af "kontakt."

vedparten af den didaktiske poesi ikke er umagen værd, og har valgt at gengive de mange vers i *Ti-piṭaka* som "knækprosa" med angivelse af, hvor mange verslinier de enkelte vers består af, og bestræbt mig på at oversætte dem så præcist, som det er muligt inden for rammerne af moderne dansk sprogbrug.

Jeg har ikke fundet det nødvendigt at skrive en introduktion til den tidlige buddhisme i Indien, da der allerede findes fremstillinger på dansk, heriblandt Esben Andreasens introduktion, som læsere med fordel vil kunne anvende sammen med denne bog. Derimod findes der ikke nogen introduktion på dansk til den ældste buddhistiske kanon, der er den mest omfattende religiøse kanon, der findes, kun overgået i omfang af den tilsvarende tibetanske og kinesiske kanon. Jeg har derfor valgt at indlede tekstudvalget med en kortfattet introduktion til *Ti-piṭaka* og den postkanoniske litteratur på pāli, så læsere har mulighed for at danne sig et overblik over *Ti-piṭakas* sammensætning og indhold.

Til slut vil jeg gerne takke Esben Andreasen, der overbeviste mig om nødvendigheden af at oversætte et repræsentativt udvalg af tekster fra den ældste buddhistiske kanon til dansk, og som i egenskab af ekstern redaktør på tekstudvalget har bidraget til projektets realisering. Endvidere vil jeg gerne takke Erik Sand, Københavns Universitet, der har medvirket som videnskabelig konsulent.

Lyngby, 20-07-04
Ole Holten Pind